

неодмінно мусить враховувати національну ідею, прилучитися до неї”¹.

І хоча представники християнських неорелігій, зокрема харизмати, до української національної ідеї ставляться досить неоднозначно: з точки зору їх богословських уявлень, “Бог не дивиться на національність”, “Бог не може бути національним”, “релігія не може мати національних рис, тому що вона втратить Євангельський смисл,”² безумовно, сучасний харизматизм – дитя часу, якому притаманна універсалізація та глобалізація будь-яких феноменів культури. “Глобальна культура не пишається історією чи історіями: фольклорні мотиви вона використовує й розробляє для зовнішнього оздоблення зорієнтованої на сьогодні й майбутнє “науково-технічної культури”³. Українські харизмати активно використовують елементи національної культури (жовто-блакитне поєднання кольорів в оформленні молитовних приміщень, українські прапори і національні костюми при представленні українських місіонерів за кордоном, релігійні гімни з фольклорним ухилом в богослужінні, деякі проповіді і видрук частини релігійної літератури українською мовою).

Харизмати бажають “бачити Україну джерелом світового євангелізаційного руху”⁴. Саме під таким втілюється в життя широкомасштабний проект будівництва Українського Духовно-культурного Центру (УДКЦ), який пропонується побудувати в Києві (на Осокорках). Цей проект будівництва свого релігійного центру вони намагаються оголосити “загальнонаціональним, загальнонародним будівництвом” і закликають “всіх, кому небайдуже майбутнє України і спасіння світу (!) підтримати молитвою і своїми коштами будівництво УДКЦ”⁵. Використання національної ідеї відображає сутність “прагматичного підходу” до неї лідерів харизматичних церков.

Таким чином можна стверджувати, що зв'язок релігійного життя в Україні з процесами, які відбуваються в політичному і державному житті країни, відображується у всебічному впливі державної символіки на символічну систему культури християнських Церков. За допомогою використання національних символів, кольорів, державної символіки та емблематики християнські Церкви незалежної України прагнуть віднайти своє місце в процесі розбудови молодій держави, прилучитися до складаних процесів етнонаціональної самоідентифікації українства, посилити свій вплив на українське суспільство, що, в свою чергу, має призвести до зростання авторитету християнських церков і збільшенню їх впливу на духовне життя нації. Це дозволить християнським церквам повною мірою виконувати етноконсолідувальну функцію, яка історично притаманна українському християнству.

*Віталій Матвєєв**

ВПЛИВ ФЕНОМЕНУ ДВОВІР'Я НА ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Релігія протягом всього свого існування відіграла надзвичайно велику роль в житті людства. Це розуміли навіть атеїсти. Так, основоположник марксизму К.Маркс вважав релігію не лише “опіумом народу”, а й загальною теорією цього світу, його енциклопедичним компендіумом, логікою в популярній формі. Виникнувши на зорі людства, релігія була покликана в першу чергу виконувати суто практичні функції, першою з яких є гармонізація відносин людина – світ в найбільш широкому плані. Вже в найперших релігійних обрядах людина знімала нервові навантаження (чого, до речі, не

¹ Павленко П.Ю. “Сучасні харизматичні церкви: національні інтереси української держави // Українське релігієзнавство.- 2002. – № 21.– С. 107.

² Там само. – С. 103.

³ Сміт Е.Д. Національна ідентичність. – К., 1994. – С. 164.

⁴ Харинг К. Харизматическое движение. – Одесса. – 1996. – С. 73

⁵ Там само. – С. 74.

* доцент кафедри філософії та соціології Академії ДПС України (м.Ірпінь), к.філос.н.

завжди вміє на достатньому рівні робити сучасна пересічна людина, вирішуючи цю проблему за допомогою чашки кави, цигарки, чарки алкоголю чи таблетки транквілізатора – засобів, за допомогою яких реалізується принцип: “організм працює в борг”). Стародавня людина через систему релігійних обрядів входячи в гіпнотичний або напівгіпнотичний стан також формувала позитивні установки на оздоровлення, на перемогу над ворогом, на вдале полювання, на успішне подолання труднощів тощо. І це мало велике значення, згадаємо хоча б слова Ісуса: “По вірі дано буде вам”. В даному аспекті віра може розглядатися як концентрація всіх духовних сил в одному напрямку, що дійсно може давати надзвичайний ефект. До позитивних моментів можна також віднести розвиток образного мислення, інтуїції, спроби задіяти резервні структури підсвідомого, загартовування тіла й духу тощо. До речі, за сучасними дослідженнями людина на рівні образного мислення і підсвідомого обробляє інформацію в 10 млн. швидше ніж на рівні мислення логічного, раціонального, тому всі медитативні системи пропонували свої прийоми відключення на певний час лівої півкулі, яка відповідає за логічне мислення і включення потужної правої та досягнення контролю над підсвідомістю.

До XIX ст. релігія як форма суспільної свідомості домінувала над іншими формами суспільної свідомості – мораллю, правом, філософією, мистецтвом, політикою, наукою. Кінець XIX ст. – перша половина XX ст. позначені претензією на домінуючу роль раціоналізму. Але вже починаючи з 60-х років XX ст., з руху контркультури, започаткованого молодими бунтівниками в Америці, спостерігається підйом релігійної свідомості, тяжіння до містично-образного осягнення світу. Однією з причин цього явища є те, що в наш час навіть точні науки все частіше говорять про неповну наукову картину світу, що кожна конкретна наука розглядає світ крізь свою призму понять і категорій, тому в науковій картині світу переважає мозаїчність, а не цілісність. Релігія ж завжди претендувала на універсальну картину світу, яка відображувала не лише світ земний, матеріальний, але й світ надчутливий, трансцендентальний, потойбічний, намагалася відповісти на найважливіші питання, які виникали у людства, щоб скерувати його розвиток в певному напрямку, який повинен був привести до звільнення, спасіння, вічного блаженства.

Стає все більш зрозумілим, що у людства є один шлях розвитку гуманізму – це шлях відмови, як це не дивно звучить, від антропоцентризму. В центрі нового гуманістичного світогляду повинна стояти не просто людина як така (абстрактний індивід), а людина в усій повноті її зв'язків з суспільством, природою, Космосом, Абсолютом. Людина в цьому відношенні повинна піднятися на новий, вищий щабель еволюції і набути нового рівня свідомості – космічну свідомість. В цьому плані надзвичайно актуально звучать слова видатного фізика XX ст. Альберта Енштейна, який вказував на те, що “добре було б, якби наші вчені були більш релігійними, а священники – більш науковими”. Таким чином можна зробити висновок, що релігія в відіграла, відіграє і буде відігравати велику роль у житті і розвитку людства.

Цілковито логічно виникає запитання, яким чином релігійний чинник, релігійна свідомість впливали на розвиток менталітету нашого народу. В свій час відомий німецький філософ Фіхте вказував, що наше “Я”, тобто наша свідомість породжує “Не-Я”, тобто оточуючий світ. Іншими словами, від “якості” нашої свідомості залежить життя, яким ми живемо. І з цим не можна не погодитися. Історія діє через конкретний моральний зріз (що визначається свідомістю) окремої особистості, групи або цілої нації. Введення християнства на Київську Русь породило проблему феномену двовір'я. І ці протиріччя в нашій свідомості без сумніву породжували протиріччя та негаразди в реальному житті нашого народу.

Культура праукраїнців як і в більшості прадавніх народів була землеробською, тому визначалася природно-космічними циклами. Нічого дивного немає в тому, що наші предки, які цілковито залежали від природи, намагалися встановити з останньою максимально гармонійні стосунки, розвиваючи тим самим свою екологічну свідомість. Досліджуючи календар наших пращурів можна зрозуміти їх світоглядні засади, філософію життя, яка реалізувалася через систему свят, обрядів, звичаїв.

Введення ж християнства в Київській Русі князем Володимиром привело до руйнування або спотворення прадавнього календаря. До речі, цікавим є той факт, що космічно-природні уявлення праукраїнців цілком узгоджувалися з концепцією про визначальну дію стихій (вогню, землі, металу, води, дерева), яку зустрічаємо в давньоіндійській, давньокитайській, давньогрецькій філософії. Ця концепція, до речі, зараз реалізується в гомеопатії, рефлексотерапії, астрології та ін.

Виходячи з цієї концепції найбільшої сили вода має під час зимового сонцестояння (21-23 грудня). В наших предків це було свято Роздва світла Дажбожого, яке символізувало зимовий поворот Сонця, коли Сонце починає прибувати. Сузір'я Діви входить у найдавнішу ніч у році. Сонце вступає в головне сузір'я Стрільця (Перуна). Це Свято народження всесвітніми силами (Сварогом – космічним вогнем і Ладою – космічним водним началом) Сонячної системи, втіленої у Сонці, Місяці, Зорі (символу небесної вологи). Це найвизначніше і найвеселіше зимове свято, яке символізує початок річного циклу. Після введення християнства на Київську Русь воно було поєднано з народженням Ісуса Христа, яке, як відомо, у православ'ї святкується 7 січня.

Сила стихії дерева найсильніша в березні, в день весняного рівнодення, коли наші предки шанували як свято Великодня, що символізувало перемогу світла над темрявою, коли день стає більшим за ніч. Головне весняне свято – пробудження землі від сну. В християнстві замінено на Пасху, яка не має сталої дати, а відзначається з березня по травень.

Сила вогню найбільша під час літнього сонцестояння (20-23 червня). За язичницьким календарем в цей день святкують Купайла, бога літнього сонцестояння. Вважається, що в цей час Купайло одружується з богинею води Даною. Цього дня наші предки зазвичай брали шлюб (злюб). Діти зачаті на Купайла народжувалися на Великдень і як вказують перекази були здорові і вродливі. В цей день також збирали трави, вважаючи, що зілля зібране в цей час мало наймогутніші властивості. В християнстві було замінене на Івана Купала (поєднання Купайла з Іваном Предтечею)

У вересні під час осіннього рівнодення найбільша сила металу. В язичництві це свято Світовида, бога Світла і Святості, творчого Духу Всесвіту. Святкуються проводи літа, свято врожаю. В християнстві відповідає різдву Богородиці.

Інші землеробські та світоглядні язичницькі свята, яке сакралізували життя наших предків, вносячи в нього вищий сенс єдності з вищими природними силами були замінені на християнські, які переважно визначалися вшануванням різноманітних мучеників і мучениць, які, як правило, нічого спільного з українським народом не мали. Це вело до відчуження нашого народу від природи, породження внутрішній і зовнішніх протиріч, втрати відчуття сенсу буття, а головне своєї власної автентичності.

Звичайно, автор далекий від думки, що введення християнства на Київську Русь являється свого роду помилкою історії і що християнство взагалі не спроможне вказати сенсозаважливі орієнтири для нашого народу. Зародившись майже дві тисячі років тому, християнство на той час мало фактично універсальну систему виховання і вдосконалення особистості. Заклик Ісуса Христа в Нагірній проповіді "бути такими ж досконалими як Батько наш небесний", вочевидь, можна вважати наріжним каменем християнства. Демократичний характер первісного християнства поєднувався з наявністю езотеричної частини його вчення. Як і в майже всіх східних релігіях вищі езотеричні знання в християнстві передавалися від учителя до учнів поступово по мірі їхнього духовного зростання:

Для отримання вищих знань у ранньому християнстві проводилися містерії, на наявність котрих вказував Оріген, та які досліджувала низка спеціалістів з галузі містичного богослов'я серед яких можна назвати Анні Безант¹ та одного з найвідоміших дослідників східних містичних вчень - Йога Рамачараку (Аткінсона). Останній до речі, вказував: "Багато що з ранніх вчень втрачено. Зараз Церква прагне зробити людей лише хорошими і вказує на святих, як на вище досягнення. А в стародавні часи в неї були значно вищі прагнення. Зробивши з людини святого, її праця лише починалася, тому що

¹ Див. напр.: Безант А. Эзотерическое христианство. - М.:Лила, 1991.

лише тоді він (святий - В.М.) міг сприйняти те, що вона (церква - В.М.) могла йому дати на той час, але зараз вже дати не може, оскільки забута стародавня мудрість. Тоді навчання ділилося на три певні стадії: Очищення, Просвітлення і Досконалість. Тепер вона задовольняється початковим Очищенням і не дає Просвітлення".¹

Вочевидь є всі підстави вважати, що християнство зародилося саме як містична релігія на чолі з харизматичним лідером Ісусом. Його вчення про душу, як образ Бога, про втілення заради спасіння людей Сина Божого, про сокровенне відродження людей силою Духу Святого, його заклик людини до богосиновства і до єдності з Богом, подібній єдності Сина з Батьком (Ів. 17:21-23), його есхатологічний ідеал (та буде Бог все у всьому - 1 Кор. 15:28), все це створює підґрунтя на якому розцвітала християнська містика. Особливо помітне місце займала містика в житті і вченні ранньої греко-східної церкви. Основна ідея греко-східного богослов'я - це ідея "обоження", яка була центральним пунктом релігійного життя Сходу, навколо котрої оберталися всі питання догматики, етики, містики. Для отців ранньо-християнської церкви обоження є не ідея, не теорія, не догма, а перш за все і більш всього - фактом їх внутрішнього життя. На цей факт, як на непорушний фундамент, вони спиралися в усіх тих випадках, коли їм доводилося вирішувати спірні питання свого часу. З цього факту вони виходили при розкритті свого сотеріологічного, етичного і есхатологічного вчення, на що вказує один з дослідників християнської містики П.Мінін.² Дійсно, важко не погодитися з цим автором відносно того, що ні догматичне вчення християнства, ні етика, ні богослужіння з його символікою, ні основні форми релігійного життя - аскетизм, чернецтво, не можуть бути осмислені без заглиблення в містичні витoki духовного життя Сходу.

Таким чином, з самого початку своєї історії християнство виступало саме з ідеєю створення нової людини, розкриття її богоподібної сутності. Однак, порівнюючи духовну практику первісних християн з практикою сучасного православ'я ми можемо прийти до висновку, що таке порівняння буде в багатьох аспектах не на користь останнього. Така інвалюція відбувалася за декількох чинників.

Поширюючись на теренах Римської імперії, первісне християнство, поступово втрачало свою містичність та езотеричність, оскільки апелювало до найбідніших шарів населення, які з огляду на свій духовно-інтелектуальний рівень не тільки не могли засвоїти в повному обсязі християнське вчення, але навіть наблизитись до цього рівня. Духовну практику "обоження" ці верстви населення також не могли зрозуміти і замінювали її в більшості випадків сліпою вірою, що вело до фанатизму, догматизму та інших негативних наслідків. Ставши офіційною римською релігією, християнство взагалі підпало в залежність від світської влади, причому особливо це проявилось в східній частині Римської імперії.

Як офіційна ідеологія християнство боролось з язичницькими культами, що, до речі, нерідко мали досить розвинуту містичну основу, з філософськими течіями, які ставили за мету містичне пізнання Абсолюту та ересеями, що, як правило, апелювали до містики первісного християнства. Це, природно, вело до антагоністичних протиріч між ересеями з одного боку та вже досить задогматизованою офіційною церквою і світською владою з іншого. Церква і влада виступали проти будь-яких несанкціонованих тенденцій в духовному та політичному житті єдиним фронтом, вбачаючи в них підрип своєї засад.

Крім того, треба враховувати, що шлях "обоження", котрим йшов християнський містик, завжди крив у собі небезпеку, яка власне, притаманна шляху містиків всіх часів і народів. Ця небезпека криється в спокусі гординею, оскільки людині, котра розвинула в собі надприродні з точки зору буденного загалу здібності досить важко іноді зберігати смиренність, яка слугує запорукою встановлення гармонічних несуперечливих відносин між нею та оточуючим світом і не піддатися спокусі усвідомлення своєї зверхності. Мабуть, саме тому церква, прагнучи зберегти в своїх віруючих незаймане почуття

¹ Рамачарака Йог. Жизнь Иисуса Христа в оккультном освещении. – Рига: Книгоиздательство Н.Гудкова, Б./г. - С.134.

² Минин П. Главные направления древне-церковной мистики // Мистическое богословие. – К.:Путь к Истине, 1991. - С.339.

смирності перед Богом з досить великою осторогою, а іноді й відвертою підозрою або навіть засудженням ставилась до різних паранормальних психічних здібностей (отримання так званих "святих дарів", як їх іменує християнська езотерична традиція), якщо такі раптом з'являлися в результаті духовної практики у ченців або в когось з прихожан. Все це вело до втрати містичних аспектів в самому християнстві, підміни їх догматикою, заміни езотеричного шляху ("Входьте вузькими воротами") на екзотеричний, пристосований для широких мас населення.

Значних втрат християнство зазнало і при запровадженні його на Київській Русі. Цьому сприяла низка причин. По-перше, воно вводилося насильницькими методами, на недостатньо підготовлений ґрунт, руйнуючи тисячолітні язичницькі традиції наших предків, які мали досить високий культурний рівень.

По-друге, християнство прийшло до нас з Візантії, чужої за духом та культурою нам державі, яка до того ж на той час знаходилася в політичній, економічній та духовній кризі, причому християнство як державна ідеологія не могло не нести на собі відбитку цих державних негараздів, деформуючи тим самим морально-етичні засади християнства.

По-третє, що фактично впливає з перших двох названих моментів, християнство впроваджувалося обрядовою стороною, діючи переважно на емоції, котрі воно не завжди могло закріпити у вигляді переконань. На наш погляд, це негативно впливало на моральний клімат нашого народу, явилось однією з причин різних політичних та економічних катаклізмів, що потрясли нашу країну на протязі тисячі років. В психологічному плані це сприяло породженню легенди про загадковість слов'янської душі. Ця загадковість, з нашої точки зору, в значній мірі може бути пояснена тим, що маючи тисячолітні традиції язичницької ведичної культури в плані вдосконалення особистості, маючи потяг до цього і навіть генну спадковість, котра визначала в певній мірі схильність до життя за допомогою трансової культури і в той же час не маючи достатньої можливості реалізувати все це в рамках досить препарованої системи християнського вчення, російський народ (український в меншій мірі, оскільки більше зазнавав впливу європейського раціоналізму) мав схильність до несподіваних, на перший погляд, непередбачених вчинків. Наприклад, Олександр Дюма, який в свій час відвідав Росію, зробив таке зауваження: "Росіяни завжди дивуються наслідкам своїх вчинків".

Християнство у формі православ'я майже завжди залежало від світської влади, якій, власне, глибинні духовні пошуки були не потрібні. Використання духовної влади для потреб світської особливо зросло під час правління Петра I, який в значній мірі тим самим підірвав її авторитет в суспільстві, заклавши тим самим міну уповільненої дії. Іншою ж причиною недостатнього поширення езотеричних моментів православ'я можна назвати чіткій розподіл на клір і мирян, яких церква вважала за непотрібне посвячувати в осягнення релігійних таїнств.

Така значною мірою препарована та задогматизована система православ'я, що утверджувалась в царській Росії, куди входила на той час Україна, викликала невдоволення різних верств населення, особливо інтелігенції, оскільки не могла задовольнити її духовних пошуків. Це проявилось в творчості нашого українського філософа Григорія Сковороди, широкі світоглядні погляди котрого явно не вписувалася у вузькі рамки офіційного богослов'я. До речі, до появи на культурно-історичній арені Тараса Шевченка, кожна українська сім'я вважала за належне мати в своїй оселі портрет Сковороди, який символізував духовні пошуки українського народу. Таке критичне сприйняття рідного православ'я було характерним не лише для українців. Так, російський письменник Лев Толстой в свій час видав книгу "Критика догматичного богослов'я", де в досить різкій формі намагався довести неспроможність офіційної церкви претендувати на роль духовного поводиря. Принципово важливо відзначити, що толстовський антиклерикальний вибух не був свого роду унікальним або несподіваним. Це досить логічний закономірний прояв загальної реакції мислячого передового суспільства дореволюційної доби на реальну роль та функції православної церкви. Можна згадати у зв'язку з цим творчість художника В.Г.Перова який за декілька десятиліть до Толстого створив низку антиклерикальних композицій, серед яких такі картини як "Чаювання в

Митищах", "Проповідь на селі", "Сільський хід на Пасху" тощо. Ці твори не залишають жодних сумнівів, що відносини широких верств суспільства з церквою аж ніяк не були благополучними. Саме такий стан речей, тобто значна втрата авторитету православної церкви, переведення нею релігійної сутності на догматичний та обрядовий рівень і дозволив, без сумніву, проголосити в свій час Радянський Союз країною масового атеїзму. До речі, в культурі особистості Й.Сталіна можна углядіти відродження язичницького культу вождя в примітивному варіанті. Оскільки грецькі боги нам більш відомі, ніж рідні слов'янські, то можна зробити наступне порівняння. Так само як Зевс зображувався бенкетуючим на Олімпі, так само в свідомості народу Сталін зображувався бенкетуючим зі своїм політбюро. Зевс був головним богом, нижче за нього стояли інші боги. Відповідно до цього Сталін зображувався головним вождем, рангом за нього стояли інші "вожді". Такому язичницькому богу потрібно було приносити криваві жертви, тому на 80 % кого забрало НКВД було забрано за доносами рядових громадян – сусідів, колег по роботі, знайомих тощо.

Зараз відбувається процес відродження релігійності в суспільстві. Але знову ж таки можна спостерігати процес боротьби християнства і примітивної язичницької ідеології. Якщо християнство завжди тяжіло до законності, до рівності, до смиренності, то язичництво в примітивному варіанті завжди сакралізувало культ сили. Тому в історії нашого суспільства завжди шанували царів-деспотів, пізніше революціонерів, зараз неабиякий авторитет мають злодії в законі, тобто людей, які завжди чхати хотіли на будь-яку законність і все що з нею пов'язано. До речі, цікавим є факт з досвіду автора як викладача вузу відносно того, що студентам легше дається вивчення буддизму і навіть ісламу, ніж православ'я, яке вже понад 1000 років існує на території нашої країни.

Природно, постає питання: яким чином можна подолати проблему двовір'я, яка породжує кардинальні протиріччя в нашому суспільстві. Варіантів, власне, може бути два – або це буде освоєння езотеричного потенціалу християнства і поєднання його з глибинними традиціями нашого народу, які функціонували тисячоліттями в рамках язичницької релігії. При цьому потрібно не забувати, що попри всі критичні зауваження щодо історичних шляхів православ'я у східнослов'янських державах, не можна обминути увагою, що східне слов'янство породило таких велетнів християнського духу як, наприклад, Сергій Радоніжський, Серафим Саровський, Іоан Кронштадський та багато інших. Інший шлях можливий в створенні нової універсальної релігії, яка зможе вказати шлях до подолання кризових явищ нашого суспільства, на базі кращих язичницьких традицій і глибинних основ християнства в поєднання з релігійними досягненнями інших релігій.

*Антоній (Махота), єпископ**

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ЄВРОПІ

Тема Європи має особливе значення в процесі становлення східно-християнського способу життя і світогляду. Східно-християнська цивілізація, як і будь-яка інша, породила власний самобутній спосіб життя. Його філософія і форма з'явилися в результаті зусиль багатьох поколінь, народів, що сповідали Православ'я і які намагались будувати особисте і громадське життя відповідно до апостольської віри. Візантія, а через неї і православно-слов'янський світ успадкував еллінську мудрість, римські правові і державні традиції перетворені християнським світом. Через християнство в спільну сім'ю європейських народів ввійшла і Русь-Україна. Розрив в 1054 р. Західної і Східної Церкви утворив два самостійних цивілізаційних центри в Європі. З падінням Візантії значно ослабнув зв'язок між цими центрами, кожний з яких по-своєму розвивав римську спадщину.

У радянські часи знову наступила перерва в тісних контактах, що межувала с

*

керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ Київського Патріархату